

УДК 93/94(477.83/.86):37.014.523:322.22

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-7778/2024.2.5>**Юлія ГРАБЕЦЬ***аспірантка кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 2, вул. М. Кривоноса, м. Тернопіль, Україна, індекс 46027 (juliajuliakows@gmail.com)***Yuliia HRABETS***Graduate student at the Department of World History and Religious Studies of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,**М. Kryvonos, 2, Ternopil, Ukraine, postal code 46027 (juliajuliakows@gmail.com)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6867-6977>**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД**

Анотація. *Мета дослідження* полягає в аналізі основних напрямків просвітницької діяльності Греко-Католицької Церкви в контексті соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку українців у Східній Галичині в міжвоєнний період. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності, системності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-системний) методи. **Наукова новизна** полягає в комплексному дослідженні та аналізі заявленої теми та введенням до наукового обігу архівних матеріалів, що уможливує з'ясування головних напрямків просвітницької діяльності греко-католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період. **Висновки.** Просвітницька робота греко-католицького духовенства господарсько-економічного, культурно-освітнього та національного напрямків була основою збереження самобутнього розвитку українців на теренах Східної Галичини. Увага священників до актуальних соціальних проблем і співпраця з кооперативами, господарськими організаціями та товариствами («Сільський Господар», «Відродження», «Дністер» тощо) сприяла відновленню регіону після війни, допомагала віруючим покращувати власне матеріальне становище. Завдяки ініціативі Церкви збільшилась кількість приватних навчальних закладів з рідною мовою викладання. Випуск релігійної преси, комплектація парафіяльних бібліотек якісною літературою, зокрема й на морально-релігійну тематику, дозволяли поширювати національні та релігійні цінності.

Ключові слова: греко-католицьке духовенство, Греко-Католицька Церква, Східна Галичина, священник, братства, освіта, просвітницька робота, школа, «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський Господар», бібліотеки, література.

**EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE GREEK CATHOLIC CLERGY
OF EASTERN GALICIA IN THE INTERWAR PERIOD**

Abstract. *The purpose of the study* is to analyze the main directions of the educational activities of the Greek Catholic Church in the context of the socio-economic, cultural and educational development of Ukrainians in Eastern Galicia in the interwar period. **The methodology of the study** is based on the principles of historicism, scientificity, objectivity, and systematicity. General scientific (analysis, synthesis, generalization) and special historical (historical-genetic, historical-systemic) methods were used. **The scientific novelty** lies in the comprehensive study and analysis of the stated topic and the introduction of archival materials into scientific circulation, which makes it possible to clarify the main directions of the educational activities of the Greek Catholic clergy of Eastern Galicia in the interwar period. **Conclusions.** The educational work of the Greek Catholic clergy in the economic, cultural, educational, and national spheres was the basis for preserving the original development of Ukrainians in Eastern Galicia. The priests' attention to pressing social problems and cooperation with cooperatives, economic organizations, and societies («Silskyi Hospodar», «Vidrodzhennia», «Dnister», etc.) contributed to the region's recovery after the war and helped the faithful improve their finan-

cial situation. Thanks to the Church's initiative, the number of private educational institutions with the native language of instruction increased. The publication of religious press and the supply of parish libraries with quality literature, including on moral and religious topics, allowed the spread of national and religious values.

Key words: Greek Catholic clergy, Greek Catholic Church, Eastern Galicia, priest, brotherhoods, education, educational work, school, «Prosvita», native school, «Ridna Shkola», «Silskyi Hospodar», libraries, literature.

Постановка проблеми. Одним із наслідків завершення Першої світової війни був розпад чотирьох імперій, зокрема Австро-Угорської і Російської. Бажання українців організувати власну державу не отримали підтримки міжнародної спільноти. Включення Східної Галичини до складу Польської Республіки супроводжувалося соціально-економічною розрухою, українсько-польськими конфліктами, культурною та релігійною асиміляцією. За цих умов українське суспільство потребувало моральної та практичної підтримки для відновлення регіону та збереження національної ідентичності. Саме такі обов'язки взяло на себе греко-католицьке духовенство. Одним із способів надання підтримки було проведення священниками просвітницької роботи на різну тематику, зокрема через проповідування на богослужіннях, створення братств, співпрацю з місцевими товариствами тощо. Такі потуги духовенства сприяли покращенню господарського становища, вирішували певні соціальні проблеми, створювали сприятливі умови для підвищення рівня духовного розвитку, освіченості, національної свідомості вірних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія дослідження базується на комплексних наукових працях, спогадах, свідченнях, статистичних даних та архівних документах.

Українські науковці періоду незалежної України значну увагу приділяють дослідженню ролі духовенства в суспільному та культурно-освітньому житті на українських теренах. Аналізу діяльності греко-католицького духовенства першої половини ХХ ст. присвячено роботи Е. Бистрицької (Bystrytska, 2005), А. Качора (Kachor, 1992), І. Пилипіва (Pylupiv, 2010), М. Кугутяка (Kuhutiak, 1993), Ю. Грабець (Hrabets, 2024). Окремі аспекти діяльності ГКЦ у сфері культурно-освітньої діяльності були викладені авторкою публікації у співавторстві з Е. Бистрицькою (Bystrytska, 2023). Постать митрополита А. Шептицького та його церковно-народну діяльність було проаналізовано в праці Л. Цегельського (Tsehelskyi, 1995). Низка спогадів священників про особисте життя та суспільні події розміщена в роботі Б. Кравціва (Kravtsiv, 1975) і в журналах: «Перемиські Епархіальні Відомості» (Peremyski Yeparkhialni Vidomosti, 1928, 1929, 1930), «Львівські Архієпархіальні Відомості» (Lvivski Arkhiieparkhialni Vidomosti, 1922, 1932, 1936). Архівні матеріали, які використано в статті, зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів. Опрацьовано справи фонду 201 «Греко-католицька митрополічна консисторія, м. Львів», фонду 358 «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ» і фонду 408 «Греко-католицький митрополічий ординаріат, м. Львів». У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника було опрацьовано фонд 158 «Глинські».

Мета статті – аналіз основних напрямків просвітницької діяльності Греко-Католицької Церкви в контексті соціально-економічного та культурно-освітнього розвитку українців у Східній Галичині в міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Просвітницька діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини в 1918-1939 рр. була зумовлена соціально-економічними та політичними умовами в яких перебували українці та Греко-Католицька Церква.

Сотні священнослужителів поєднували душпастирську діяльність із організацією просвітницьких заходів у селах і містечках Східної Галичини. Місцевий священник був для своєї

громади наставником, саме від його активності та авторитету залежав рівень розвитку духовного, культурного, національного, господарського життя населення. Духовенство використовувало такі методи ведення просвітницької роботи: проповіді на богослужіннях, організація братств різного профілю, співпраця з організаціями та товариствами, надання практичної допомоги та порад віруючим.

Після Першої світової війни парафіяльні господарства Східної Галичини потребували належного відновлення, тому особливо актуальною була просвітницька робота священників господарсько-економічного напрямку. Під час бесід із парафіянами обговорювали питання відбудови чи спорудження нових господарських будівель, облаштування побуту, гігієни тощо.

У міжвоєнний період майже в кожному населеному пункті Східної Галичини діяв осередок товариства «Сільський Господар». Його лідерами та активними учасниками були представники греко-католицького духовенства. Учасники осередків займалися поширенням знань про раціональне ведення господарства, інформування населення щодо новинок у розвитку таких галузей господарства як рільництво, тваринництво, городництво, пасічництво тощо [1, с. 71–73]. Наприкінці 1920-х рр. головну раду товариства очолював о. Тит Войнаровський, серед учасників були: о. С. Онишкевич, о. В. Цебровський, о. О. Лецький, о. Й. Раковський та інші. Священники співпрацювали з товариством і запрошували до участі в ньому своїх парафіян, головували на господарських засіданнях, запрошували до виступу фахівців із різних галузей господарства тощо [2, с. 30–31].

До просвітницької діяльності також варто віднести співпрацю Церкви з страховими, ощадно-позичковими товариствами та кооперативами. Задля збереження майна від природних стихій чи побутових ситуацій на початку 1920-х р. керівництво Церкви закликала священників і парафіян страхувати свої господарства в товаристві «Дністер». У регіоні існувала ціла мережа кооперативних установ. З ініціативи священників кожної осені кооперативи влаштовували свята, переважно на церковне свято св. Софії або з нагоди освячення нового приміщення для кооперативу. Програма заходу передбачала виступ успішних і активних кооператорів, які розповідали про свої досягнення, демонстрували на виставці свою продукцію, влаштовували розважальні конкурси для молоді [3, с. 25–27]. Подібні заходи сприяли розширенню світогляду парафіян і мотивували до удосконалення власного господарства.

Після Першої світової війни знову набула поширення проблема пияцтва та тютюнопаління. Тому на теренах регіону священники продовжували створювати братства тверезості. В рамках їх функціонування учасники детально ознайомлювалися з корисною літературою даної тематики, закликами від єпископату, священники проводили бесіди з метою пояснення наслідків зловживання алкоголем чи тютюном [4, с. 4–5]. Така робота давала позитивні результати практично в кожній парафії. Також під час богослужіння священник періодично оголошував проповіді теж пов'язанні з шкідливістю будь-якої залежності. За участі активних парафіян священникам вдавалося організовувати в своїх громадах вічові рухи, під час яких учасники публічно відмовлялися від алкоголю чи тютюнопаління [5, с. 130–135]. Окрім цього священники також проводили систематичну роботу спрямовану на зменшення кількості функціонування шинків у парафії. Наприклад, надвірнянський декан о. М. Ганушевський домігся закриття більшості шинків у межах свого деканату, що спровокувало зменшення кількості залежних від алкоголю парафіян [5, с. 173–177].

Духовенство співпрацювало з антиалкогольним товариством «Відродження». Спільно вони організовували антиалкогольні курси, лекції, конференції, займалися поширенням спеціальної літератури та місячника «Відродження» [6, с. 63; 7, с. 54–56].

Участь священників у господарських, кооперативних, просвітницьких, антиалкогольних товариствах була показовою для всієї громади. Власний приклад священника теж мав значення

для парафіян, досить часто на нього рівнялися. Якщо священник вів гідний спосіб життя, не порушував церковних принципів про які розповідав парафіянам, то зазвичай користувався високим авторитетом серед населення. Важливим є те, що окрім реалізації спільних проєктів ГКЦ фінансово підтримувала провідні організації та товариства [8, с. 35; 9, с. 12–15].

Церква була активним учасником громадсько-політичного та культурно-освітнього життя на теренах Східної Галичини. Одним із завдань духовенства було виховати молоде покоління українців на засадах християнської моралі, з відчуттям національної повноцінності та з любов'ю до власної родини.

Педагогічно-просвітницька діяльність духовенства передбачала увагу до шкільної освіти. Зокрема священники бажаючи зберегти можливість українців навчатися рідною мовою створювали приватні навчальні заклади, організовували жіночу освіту. Більшість греко-католицьких священників співпрацювали та очолювали осередки товариства «Рідна школа». Воно займалося відкриттям навчальних закладів із рідною мовою викладання, організовувало курси для неписьменних, бібліотеки, випускали дитячу та науково-популярну літературу тощо.

Після Першої світової війни відновило свою роботу товариство «Просвіта». Його осередки існували на теренах кожної єпархії, а їх очільниками досить часто були священники. Роль очільника була визначальною для гуртка, оскільки він був відповідальним за облаштування приміщення для зустрічей, планував і організовував усю культурно-просвітницьку роботу. Завдяки функціонуванню осередків цього товариства священникам вдавалося ознайомлювати віруючих із важливими національними ідеями, проводили пам'ятні дні на честь ювілеїв відомих українських діячів, влаштовували місяці доброї преси, мистецькі вечори [10, с. 65; 11, с. 8–10].

Особливої уваги Церква надавала поширенню та популяризації християнських ідей з метою формування високоморальних якостей в особистості. Священники публікували власні статті релігійно-морального змісту в часописах, заохочували до читання християнської літератури в парафіяльних бібліотеках і читальнях [12, с. 111]. За вимогою єпископату в кожній парафії мала бути бібліотека, за її вміст відповідав священник. Перш ніж книга потрапляла до бібліотечного фонду парох особисто вивчав її на предмет доцільності та корисності для віруючих. Митрополичий Ординаріат рекомендував наповнювати бібліотеки літературою з різних галузей, в тому числі й на релігійну тематику [13, с. 70–72; 14, с. 3–4].

У міжвоєнний період було відновлено випуск релігійно-церковної преси, в яких друкували накази й розпорядження церковної влади, актуальні статті та оголошення. Серед яких були: «Львівські архієпархіальні відомості», «Вісник Перемиської Єпархії», «Вісник Станіславської Єпархії». Наприкінці 1920-х рр. за підтримки Церкви виходили друком такі часописи: «Місіонар», «Наш Приятель», «Нова Зоря», «Правда», «Бескид», «Поступ» [15, с. 5; 16, с. 15]. Одним із часописів, який допомагав духовенству застерігати віруючих від впливу шкідливих ідей був часопис «Христос Наша Сила» [17, с. 61; 18, с. 150–161].

Митрополит Андрей Шептицький у своїх розпорядженнях наголошував на важливості організації парафіяльним священником національної роботи на місцях. Оскільки саме його позиція була показовою та часто пріоритетною для віруючих [19, с. 45]. Священники долучалися до роботи молодіжних організацій, організовували молодь до вшанування трагічних, пам'ятних історичних дат або до проведення мирних акцій проти дискримінації українців, наприклад Голодомору, який впродовж 1932 – 1933 рр. тривав на території УСРР. На теренах Яворівщині національну просвітницьку роботу з парафіянами проводили такі священники: о. Венгринович (с. Наконечне), о. Горницький (с. Шкло), о. Волосянський (с. Краковець) та інші [20, с. 109–112; 21, с. 21–23].

Висновки. Просвітницька робота греко-католицького духовенства господарсько-економічного, культурно-освітнього та національного напрямків була основою збереження самобутнього розвитку українців на теренах Східної Галичини. Співпраця священників з кооперативами, господарськими організаціями та товариствами («Сільський Господар», «Відродження», «Дністер» тощо) сприяла відновленню регіону після війни та допомагала віруючим покращувати своє матеріальне становище. Завдяки ініціативі Церкви збільшилась кількість приватних навчальних закладів з рідною мовою викладання. Випуск релігійної преси, комплектація парафіяльних бібліотек якісною літературою, зокрема й на морально-релігійну тематику, дозволяли поширювати національні та релігійні цінності.

Література

1. Бистрицька Е. Участь митрополита А. Шептицького у суспільно-політичному житті Галичини початку ХХ ст. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Історія»*. 2005. С. 69–74.
2. Грабець Ю.А. Культурно-освітня діяльність греко-католицького духовенства Східної Галичини в міжвоєнний період. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Історія»*. 2024. №1. С. 26–32.
3. Запрошення. Львівська національна наукова бібліотека НАН України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ НАН України), відділ рукописів. Ф. 158. Спр. 5а. 31 арк.
4. Шкідливість денатурованого спирту. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. Ч. 7. 15. вересня 1932. С. 4–5.
5. Кравців Б. Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. / за ред. Б. Кравців. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1975. 959 с.
6. Управа Українського Протиалкогольного Т-ва “Відродження”. *Перемиські Епархіальні Відомості*. Ч. IV. 1930. С. 63.
7. Цегельський Л. Митрополит Андрій Шептицький: короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності. Львів: Місіонер, 1995. 79 с.
8. Качор А. Роля духовенства і церкви в економічному відродженні Західної України. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1992. 40 с.
9. Листи крайового господарського товариства «Сільський господар» у Львові, Луцьку, Коломиї та ін. до Шептицького А. про діяльність. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 358. Оп. 1. Спр. 125. 50 арк.
10. Статут торгівельної і ремісничо-промислової спілки «Рідна Школа» в Боднарівці, листи українських кооперативів «Будучність», «Зоря» і ін. у Жовкві, Коломиї, Косові до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Оп. 1. Спр. 126. 90 арк.
11. Історичні довідки про церкви Бібрського, Болехівського і Бродівського деканатів. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 74. 12 арк.
12. Пилипів І.В. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Історія*. 2010. №1. 109–114.
13. Листи священників з проханням призначити на парафії Львівської архієпархії, надати дозвіл викладати релігію в школах. ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1в. Спр. 2994. 85 арк.
14. Зарядження організацій парохіяльних бібліотек. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. Ч. IV. 1. жовтня 1930. С. 3–4.
15. В справі часописи “Наш приятель” для шкільної молодіжи. *Львівські Архієпархіальні Відомості*. Ч. III. 25. травня 1922. С. 5.
16. Оголошення. *Перемиські Епархіальні Відомості*. Ч. I. 1929. С. 15.
17. «Христос Наша Сила». *Львівські Архієпархіальні Відомості*. Ч. V. травень 1936. С. 61.
18. Кугутяк М. Галичина. Сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 199 с.
19. Особова справа кандидата на священника Пелеха Володимира. ЦДІАЛ України. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 738. 54 арк.

20. Бистрицька Е., Грабець Ю. Становище та діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини у 1914–1939 рр. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2023. № 27. С. 105–116.
21. Розпорядок в справі збірок на добродійні цілі. *Перемиські Епархіальні Відомості*. Ч. II. 1928. С. 21–23.

References

1. Bystrytska, E. (2005). Uchast mytropolyta A. Sheptytskoho u suspilno-politychnomu zhytti Halychyny pochatku XX st. [The participation of Metropolitan A. Sheptytskyi in the social and political life of Galicia at the beginning of the 20th century]. *Naukovi zapysky TDPU im. V. Hnatiuka. Serii: Istoriiia*. 69–74. [in Ukrainian].
2. Hrabets, Yu. A. (2024). Kulturno-osvitnia diialnist hreko-katolytskoho dukhovenstva Skhidnoi Halychyny v mizhvoiennyi period [Cultural and Educational Activities of the Greek Catholic Clergy of Eastern Galicia in the Interwar Period]. *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatiuka. Serii «Istoriiia»*. 2024. №1. S. 26–32. [in Ukrainian].
3. Zaproshennia [Invitation]. Lvivska natsionalna naukova biblioteka NAN Ukrainy imeni V. Stefanyka (dali – LNNB NAN Ukrainy), viddil rukopysiv. F. 158. Spr. 5a. 31 ark. [in Ukrainian].
4. Shkidlyvist denaturovanoho spirtu [The harmfulness of denatured alcohol]. *Lvivski Arkhiieparkhialni Vidomosti*. Ch. 7. 15. veresnia 1932. S. 4–5. [in Ukrainian].
5. Kravtsiv, B. (1975). Almanakh Stanyslavivskoi zemli : zbirnyk materiialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny [Almanac of the Stanislaviv land: a collection of materials on the history of Stanislaviv and Stanislavivshchyna]. / za red. B. Kravtsiv. Niu-York; Toronto; Miunkhen: Vyd. Tsentralnoho Komitetu Stanyslavivshchyny. 959 c. [in Ukrainian].
6. Uprava Ukrainskoho Protyalcoholnoho T-va “Vidrozhennia” [The Board of the Ukrainian Anti-Alcohol Society “Revival”]. *Peremyski Eparkhialni Vidomosti*. Ch. IV. 1930. S. 63. [in Ukrainian].
7. Tsehelskyi, L. (1995). Mytropolyt Andrii Sheptytskyi: korotkyi zhyttiepys i ohliad yoho tserkovno-narodnoi diialnosti [Metropolitan Andrey Sheptytsky: a brief biography and overview of his church and national activities]. Lviv: Misioner. 79 s. [in Ukrainian].
8. Kachor, A. (1992). Rolia dukhovenstva i tserkvy v ekonomichnomu vidrozhenni Zakhidnoi Ukrainy [The role of the clergy and the church in the economic revival of Western Ukraine]. Vinnipeh: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk, 40 p. [in Ukrainian].
9. Lysty kraiovoho hospodarskoho tovarystva “Silskyi hospodar” u Lvovi, Lutsku, Kolomyi ta in. do Sheptytskoho A. pro diialnist [Letters of the regional economic association “Rural Hospod” in Lviv, Lutsk, Kolomyia, etc. to A. Sheptytsky about activities]. TsDIAL Ukrainy. F. 358. Op. 1. Spr. 125. [in Ukrainian].
10. Statut torhivelnioi i remisnycho-promyslovoi spilky «Ridna Shkola» v Bodnarivtsi, lysty ukrainskykh kooperatyviv «Buduchnist», «Zoria» i in. u Zhovkvi, Kolomyi, Kosovi do Sheptytskoho A. pro diialnist ta nadannia hroshovoi dopomohy [Statute of the “Ridna Shkola” trade and crafts union in Bodnarivka, letters from Ukrainian cooperatives “Buduchnist”, “Zorya”, and others in Zhovkva, Kolomyia, and Kosiv to Sheptytsky about their activities and financial assistance.]. TsDIAL Ukrainy. F. 358. Op. 1. Spr. 126. 90 ark. [in Ukrainian].
11. Istorychni dovidky pro tserkvy Bibrskoho, Bolekhivskoho i Brodivskoho dekanativ [Historical references to the churches of the Bibrsky, Bolekhivsky, and Brody deaneries]. TsDIAL Ukrainy. F. 408. Op. 1. Spr. 74. 12 ark. [in Ukrainian].
12. Pylypiv, I. V. (2010). Hreko-katolytska tserkva – naivplyvovisha suspilna syla u krystalizatsii ukrainskoi natsii mizhvoiennoi Halychyny [The Greek Catholic Church is the most influential social force in the crystallization of the Ukrainian nation in interwar Galicia]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriiia*, (1), 109–114. [in Ukrainian].
13. Lysty sviashchennykiv z prokhanniam pryznachyty na parafii Lvivskoi arkhisparkhii, nadaty dozvil vykladaty relihiu v shkolakh [Letters from priests asking to be appointed to the parishes of the Lviv Archdiocese and to be allowed to teach religion in schools]. TsDIAL Ukrainy. F. 201. Op. 1v. Spr. 2994. 85 ark.
14. Zariadzhennia orhanizatsii parokhialnykh bibliotek [Energizing parish library organizations]. *Lvivski Arkhiieparkhialni Vidomosti*. Ch. IV. 1. zhovtnia 1930. S. 3–4. [in Ukrainian].
15. V spravi chasopysy “Nash pryiatel” dlia shkilnoi molodizhy [The case of the magazine “Our Friend” for school youth]. *Lvivski Arkhiieparkhialni Vidomosti*. Ch. III. 25. travnia 1922. S. 5. [in Ukrainian].

16. Oholoshennia [Announcement]. *Peremshl'ski Eparkhialni Vidomosti*. Ch I. 1929. S. 15. [in Ukrainian].
17. «Khrystos Nasha Syl'a» [“Christ is Our Strength”]. *Lvivski Arkhiieparchialni Vidomosti*. Ch. V. traven 1936. S. 61. [in Ukrainian].
18. Kuhutiak, M. (1993). Halychyna. Storinky istorii: narys suspilno-politychnoho rukhu (KhIKh st. – 1939 r.) [Galicia. Pages of history: an essay on the socio-political movement (nineteenth century - 1939)]. Ivano-Frankivsk. 199 s. [in Ukrainian].
19. Osobova sprava kandydata na sviashchennyka Pelekha Volodymyra [Personal file of the candidate for the priesthood, Volodymyr Pelekh]. *TsDIAL Ukrainy*. F. 408. Op. 1. Spr. 738. 54 ark. [in Ukrainian].
20. Bystrytska E., & Hrabets Yu. (2023). Stanovyshche ta diialnist hreko-katolytskoho parafialnoho dukhovenstva Skhidnoi Halychyny u 1914–1939 rr. [Status and activities of the Greek Catholic parish clergy in Eastern Galicia in 1914-1939]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*. № 27. S. 105–116. [in Ukrainian].
21. Rozporiadok v spravi zbirek na dobrodiini tsili [Order on collections for charitable purposes]. *Peremyski Eparkhialni Vidomosti*. Ch. II. 1928. S. 21–23. [in Ukrainian].